
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.63(477)

Х.І. Вонсович

здобувач
Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

Статтю присвячено висвітленню окремих аспектів застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні та значення сурогатного материнства. Проаналізовано основні законодавчі акти й підходи різних вчених щодо визначення поняття сурогатного материнства.

Ключові слова: допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, сурогатна мати, штучне запліднення.

Право мати дітей, безумовно, належить до одного з найважливіших прав людини. Завдання держави полягає у створенні умов для реалізації цього права, у тому числі шляхом створення правового режиму застосування методів допоміжних репродуктивних технологій. За останнє десятиріччя в Україні активно розвивається та впроваджується базова технологія допоміжних репродуктивних технологій.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що реалізація прав громадян у сфері репродуктивних технологій не є чітко регламентованою. У результаті недостатній рівень розвитку законодавства та наявність прогалин у ньому породжують ряд правових питань, оскільки законодавча база потребує ґрунтовного доопрацювання.

Окремі аспекти правового регулювання сурогатного материнства досліджували в своїх працях М.В. Антокольська, Н.А. Аблятіпова, Л.К. Айвар, Є.В. Григорович, О.Ю. Ільїна, В.С. Корсак, Л.О. Красавчікова, Г.І. Літвінова, О.С. Мітрякова, А.О. Пестікова, І.Я. Сенюта, М.В. Сопель, С.Г. Стеценко, Г.Б. Труновський, С.С. Шевчук та інші вчені-правники.

Метою статті є виявлення проблемних питань законодавства України, що пов'язані із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій.

У другій половині ХХ ст. законодавство багатьох країн зіткнулося з необхідністю створення правових меж відносинам, що виникають у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. Науково-технічний прогрес, глобалізація й зміна розуміння гендерних ролей зумовили роз-

ширення сімейних правовідносин. Водночас визнання за кожною людиною таких прав, як право на створення сім'ї, право на повагу приватного й сімейного життя, поставило перед законодавцем завдання створення оптимальних механізмів регулювання нових відносин [2].

Потрібно зазначити, що відбувається взаємопроникнення галузей права, зокрема, це виявляється при застосуванні репродуктивних технологій, коли для захисту прав і законних інтересів усіх учасників необхідно детальне правове регулювання нормами як сімейного, так і цивільного законодавства.

Розвиток законодавства у сфері допоміжних репродуктивних технологій відбувався поетапно.

Нові репродуктивні технології в лікуванні безпліддя почали застосовувати в Україні з 1987 р., відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я СРСР "Про розширення досвіду із застосування методу штучної інсемінації спермою донора за медичними показаннями" № 669.

Подальше правове регулювання допоміжних репродуктивних технологій було продовжене Указом Президії Верховної Ради УРСР "Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР з питань, що стосуються жінок, сім'ї та дитинства" від 28.01.1991 р., згідно з яким внесено доповнення у ч. 2 ст. 56 Кодексу про шлюб та сім'ю, відповідно до якого чоловік, котрий дав письмову згоду на запліднення своєї дружини за допомогою донора, записується батьком народженої нею дитини й не має права оспорювати проведений запис.

На сучасному етапі порядок визначення походження дитини від батька, матері при штучному заплідненні та імплантації зародка здійснюється на основі Сімейного кодексу України (далі – СК України), Цивільного кодексу України (далі – ЦК), Основ законодавства України про охорону здоров'я, Закону України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" від 16.07.1999 р., Наказу Міністерства охорони здоров'я "Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій" від 23.12.2008 р. № 771, Наказу Міністерства юстиції України "Про затвердження Правил реєстрації актів громадянського стану в Україні" від 18.10.2000 р. № 52/5.

Нормативно-правова база України регламентує відносини сурогатного материнства дуже вузько. На законодавчому рівні поняття сурогатного материнства не закріплено, тому для його визначення й розкриття суті здебільшого використовують медичне значення цього терміна. Крім цього, у законодавстві не визначено підстави виникнення, елементи та особливості здійснення правовідносин сурогатного материнства, а також вимоги, яким повинен відповідати договір сурогатного материнства.

Ситуація загострюється тим, що з використанням цього методу подолання безпліддя пов'язані складні морально-суспільні проблеми. Гостроту проблеми додає й та обставина, що, на відміну від інших видів договорів сурогатного материнства, крім сторін, що його уклали, регулює також права та інтереси новонародженої дитини.

Чимало проблем виникає через відсутність чіткої регламентації комерційної програми сурогатного материнства. Не витлумачена належним чином інформація щодо ситуації, коли подружжя пара під час участі в програмі розлучається або вмирає. Дискусійним є юридичне оформлення дотримання права дитини на інформацію про жінку, в утробі якої вона розвивалась до народження. Сурогатна мати законодавчо не захищена на випадок відмови подружньої пари від народженої дитини з різних причин, наприклад, у разі народження хворої дитини. Не визначена й належна відповідальність для осіб, які використовують програму сурогатного материнства з метою збагачення, перетворюючи народження дітей на прибутковий бізнес.

Недосконалість правового регулювання цих відносин сприяє правовій невизначеності та виникненню труднощів, пов'язаних з елементами та особливостями виконання й місцем договірних відносин у сфері сурогатного материнства [9, с. 216].

Тим не менше, необхідно зазначити, що на сьогодні інститут сурогатного материнства широко застосовується, а відносини, що виникають, потребують законодавчого

регулювання, щоб захистити в першу чергу права та законні інтереси дітей. На це звертають увагу вчені й практики в багатьох країнах світу [3].

Відповідно до чинного законодавства України, передусім забезпечується захист прав дитини та подружжя, що є біологічними батьками дитини. Дитині, зачатій у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема за програмами сурогатного материнства, гарантовано право на родину, наявність матері та батька, які є її біологічними батьками. Такі права, обов'язки та гарантії визначені насамперед положеннями СК України.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 123 СК України, "у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя" [7].

Подружжя також визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) (ч. 3 ст. 123 СК України).

У разі народження дружиною дитини, зачатої в результаті застосування ДРТ, здійсненого за письмовою згодою її чоловіка, він записується батьком дитини (ч. 1 ст. 123 СК України).

Подружжя бере на себе рівні права та обов'язки батьків щодо майбутньої дитини, її виховання й утримання.

Сурогатне материнство передбачає перенесення ембріона, отриманого заплідненням яйцеклітини біологічної матері – дружини, спермою біологічного батька – чоловіка, та виношування дитини, яка є біологічно "чужою" для жінки [5, с. 34].

У перекладі на медичну термінологію така процедура називається екстракорпоральне запліднення та може застосовуватися лише в спеціалізованих медичних закладах висококваліфікованими спеціалістами [5, с. 34].

Аналізуючи регулювання сурогатного материнства за нормативно-правовими актами, які зачіпають це питання, можна зробити висновок, що під сурогатним материнством розуміється один із видів ДРТ, за якого жінка (сурогатна мати) виношує й народжує дитину для подружжя.

Російські науковці характеризують сурогатне материнство таким чином. Л.К. Айвар зазначає, що сурогатна мати – здорова жінка, яка на основі договору після штучного запліднення виносила та народила дитину для іншої сім'ї. Зачаття повинно відбуватись в умовах спеціалізованого медичного закладу, для чого може використовуватись як яйцеклітина і сперма бездітної

подружньої пари, так і донорів [1, с. 5]. А.О. Пестрикова вважає, що сурогатне материнство – це договір між особами, що бажають стати батьками, та жінкою (сурогатною матір'ю), яка погодилась на штучне запліднення й народження дитини, з подальшою його передачею іншій стороні за договором за винагороду або без такої [6]. А.О. Митрякова вказує, що сурогатне материнство – імплантація в організм жінки (сурогатної матері) генетично чужого їй ембріона з метою його виношування та подальшого народження дитини для передачі замовникам [4].

У "Британській енциклопедії" сурогатне материнство визначено як спосіб, за допомогою якого жінка (сурогатна матір) виношує дитину для подружжя, що не має змоги народити дитину частіше за все через те, що дружина є безплідною чи не може виносити й народити дитину [8]. У "Юридичному словнику" (США) під сурогатним материнством мають на увазі правовідносини, за яких жінка виношує й народжує дитину для особи чи подружжя, які потім її всиновлюють чи беруть під опіку [10]. Враховуючи те, що розуміння і тлумачення терміна "сурогатне материнство" є досить багато, доцільним є закріплення такого визначення на законодавчому рівні. У такому випадку поняття "сурогатне материнство" має передбачати виношування й народження дитини відповідно до договору між сурогатною матір'ю та потенційними батьками за виплату чи без виплати винагороди.

Висновки. Українське законодавство у сфері правового регулювання сурогатного материнства не відповідає потребам практики. У ньому відсутнє нормативне визнання сурогатного материнства й сурогатної матері, а також вимоги щодо договору сурогатного материнства.

Сурогатне материнство в Україні має бути більш чітко регламентованим і враховувати, насамперед, інтереси дитини.

Список використаної літератури

1. Айвар Л.К. Правовая защита суррогатного материнства / Л.К. Айвар // Адвокат. – 2006. – № 3. – С. 33.
2. Кириченко К.А. Модели правового регулирования отношений, складывающихся при применении методов вспомогательной репродукции: сравнительно-правовой анализ / К.А. Кириченко // Российский юридический журнал. – 2009. – № 3. – С. 152–155.
3. Майданик Р. Договір про сурогатне материнство за українським правом: питання теорії та практики / Р. Майданик // Право України. – 2012. – № 9. – С. 215–224.
4. Митрякова Е.С. Правовое регулирование суррогатного материнства в России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е.С. Митрякова. – Тюмень : РГБ, 2006. – 175 с.
5. Михальчук О. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні / О. Михальчук // Юридичний журнал. – 2007. – № 11. – С. 34–36.
6. Пестрикова А.А. Обязательства суррогатного материнства : авторефер. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А.А. Пестрикова. – Самара, 2007. – 19 с.
7. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 21–22. – Ст. 135. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
8. Britannica Concise Encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/575390/surrogate-motherhood>.
9. Victoria Keppler, Michael Bokelmann. Surrogate motherhood – the legal situation [Електронний ресурс] / Victoria Keppler, Michael Bokelmann. – Germany, 2000. – Режим доступу: <http://www.surrogacy.com/legal/article/germany>.
10. Legal Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Surrogate+Motherhood>.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2012.

Вонсович Х.И. Проблемные вопросы суррогатного материнства в Украине

Статья посвящена освещению отдельных аспектов применения вспомогательных репродуктивных технологий в Украине и значения суррогатного материнства. Проанализированы основные законодательные акты и подходы различных ученых к определению понятия суррогатного материнства.

Ключевые слова: вспомогательные репродуктивные технологии, суррогатное материнство, суррогатная мать, искусственное оплодотворение.

Vonsovich H. Problematic issues of surrogacy in Ukraine

Article is devoted to some aspects of assisted reproductive technologies in Ukraine and the importance of surrogacy. The basic laws and approaches of various scholars on the definition of surrogacy.

Key words: assisted reproductive technology, surrogacy, the surrogate mother, and artificial insemination.